Cebeci, D. T. (2021). Tokat Yazmacılık Sanatında Elvan Baskı Uygulamaları. *Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:4, Sayı:3, 509 – 535.
Makale Bilgisi / Article Info
Geliş / Recieved: 20.11.2021
Kabul / Accepted:.17.12.2021
Araştırma Makalesi/Research Article

FOLKLOR AKADEMİ DERGİSİ

TOKAT YAZMACILIK SANATINDA ELVAN BASKI UYGULAMALARI

Dilek TÜM CEBECİ*

Öz

Kültürel mirasın taşıyıcısı olan el sanatları geçmişten geleceğe aktarılan maddi ve manevi değerlerin bütünüdür. Kültür varlıkları farklı bölgelerde ve farklı coğrafi koşullarda yaşayan insanların yaşam tarzlarına göre biçimlenmektedir. Zamanla gelişen, gelenek olarak devam eden unsurlar beraberinde kültürel değerleri meydana getirmiştir. Bu kültürel değerler sanatla birleşerek duygu ve düşüncelere göre farklılıklar göstererek zengin ve geniş bir yelpaze oluşturmuştur. El sanatları bir milletin kültürünü ifade eden en anlamlı belgeler olarak görülebilir. Aynı zamanda usta çırak ilişkisi ile devam ettirilebilen üreten kişinin el emeği ile özgünlük ve karakter ortaya konularak oluşturulan kültürel varlıkların bütünüdür. Kültürel miras içerisinde önemli bir yere sahip olan yazmacılık sanatı tarihsel süreç ve değerler içerisinde doğup gelişen bir halk sanatıdır. Anadolu'da gelişen ve pek çok medeniyete ev sahipliği yaparak Türk halkının elinde kendine özgü sanat anlayışı ile yoğrulmuş ve toplumun vazgeçilmez bir malzemesi olarak kendini kabul ettirmiştir. Halkın sanatı olan yazma, kullanılan desenler ve renkler ile pek çok farklı alanda da halkın yaşantısını yansıtmıştır. Yazmacılık sanatı, pamuklu kumaşların yüzeyine fırçayla, ağaç kalıplarla veya her iki yöntemle oluşturulan usta çırak ilişkisi ile sürdürülebilen geleneksel el sanatlarından birisidir. Coğrafi açıdan son derece verimli topraklara sahip olan Tokat ilinde doğadan esinlenerek özellikle bitkisel motifler kalıp ustalarının başarılı kompozisyonları ile kumaş üzerine basılmıştır. Meyve çeşidi bol olan İl'in bu özelliği yazma desenlere konu olarak kaynak teşkil etmiştir. Desenler ağaç kalıplara, kalıp ustaları tarafından bir nakış gibi işlenerek oluşturulmuştur. Günümüzde ise teknolojinin ilerlemesi ticari, ekonomik kaygılar ve yaşam koşulları gibi pek çok etken el sanatlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu çalışmada yazmacılık sanatının geleneksel yöntemlerinin teknik açıdan incelenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda kaybolmakta olan yerel ve kültürel değerlerin araştırılması, geleneksel yöntemlerle sanatını sürdürmeye çalışan ustaların çalışmalarına destek verilmesi maddi kültür ürünlerine ait mirasın belgelenmesi, kültürümüzü yansıtan değerlerin korunması ve gelecek nesillere kaynak oluşturması amacı hedeflenmiştir. Zira ulusal değerlerin korunması gelenek ve göreneklerin yaşatılması ve sürdürülebilmesi gelecek için önem arz etmektedir. Bu araştırmada Tokat ili yazmacılık sanatında kullanılan teknikler ile elvan işi ağaç baskı kalıp desenlerinin motif ve kompozisyon özellikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yazmacılık Sanatı, Tokat, Geleneksel Sanat, Ağaç Kalıp, Elvan Baskı.

ELVAN PRINTING APPLICATIONS IN THE ART OF TOKAT WRITING

Abstract

Handicrafts, which are the carriers of cultural heritage, are the whole of material and spiritual values transferred from the past to the future. Cultural assets are shaped according to the lifestyles of people living in different regions and different geographical conditions. The elements that developed over time and continued as a tradition have brought together cultural values. These cultural values, combined with art, have created a rich and wide spectrum by showing differences according to feelings and thoughts. Handicrafts can be seen as the most meaningful documents expressing the culture of a nation. At the same time, it is the whole of the cultural assets created by the manual labor of the producer, which can be continued with the master-apprentice relationship, by revealing originality and character. The art of handwriting, which has an important place in the cultural heritage, is a folk art that was born and developed within the historical process and values. Developing in Anatolia and hosting many civilizations, it was kneaded with its own unique artistic understanding in the hands of the Turkish people and established itself as an indispensable material of

*Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü, İstanbul/Türkiye, dilektum@marmara.edu.tr ORCID: 0000-0002-4702-0725

the society. Writing, which is the art of the people, reflected the life of the people in many different areas with the patterns and colors used. The art of handwriting is one of the traditional handicrafts that can be maintained with a master-apprentice relationship created with a brush, wooden molds or both methods on the surface of cotton fabrics. In the province of Tokat, which has geographically highly fertile lands, especially floral motifs were printed on fabric with successful compositions of pattern masters, inspired by nature. This feature of the province, which has plenty of fruit varieties, has been a source for writing patterns. Patterns were created by embroidering on wooden molds by mold masters. Today, the advancement of technology has negatively affected handicrafts due to many factors such as commercial, economic concerns and living conditions.

In this study, it is aimed to examine the traditional methods of the art of printmaking from a technical point of view. In this context, it is aimed to research the local and cultural values that are disappearing, to support the work of the masters who try to continue their art with traditional methods, to document the heritage of material cultural products, to protect the values that reflect our culture and to create a resource for future generations. It is important for the future to protect national values, to keep traditions and customs alive and to sustain them. In this research, the techniques used in the art of printmaking in Tokat province and the motif and composition characteristics of handcrafted woodblock patterns were examined.

Keywords: Printmaking Art, Tokat, Traditional Art, Wood Pattern, Elvan Printing.

Giriş

El sanatları toplumların yapılarına, gelenek, görenek ve adetlerine göre şekillenen kültürel ve sosyal çerçevede oluşan eski bir sanat dalıdır. Geleneksel el sanatları kapsamında insanoğlunun süslenme ihtiyacı ile başlayan yazmacılık sanatı dokuma ile gelişim gösteren ilk el sanatları içerisindedir (Türker, 1996: 1). "Yazma" kumaş üzerine elle resim yapma veya tahta kalıplarla kumaş yüzeyini desenlendirme sanatıdır (Kaya, 1988: 9). "Yazmacılık" ifadesi yazma fiilinden gelir. Sanatsal çalışmalarda yazma, çizme, boyama çalışmaları için kalıp ve fırçayı yazı yazar gibi kullanma tekniğidir (Soysaldı ve Kemer, 2018: 274). Bir başka ifade ile "Yazmacılık" elle çizim işlemi yapılarak veya ağaç kalıplarla baskı işlemi uygulanarak oluşturulan kumaş desenleme tekniğidir (Tezel, 2009: 27; Soysaldı, Şavkar 2019: 89).

MÖ 2000 ve 3000 yılları boyunca yaşayan kavimler, Anadolu medeniyetleri daha çok Orta Anadolu' da kurulmuşlardır. Medeniyet ve sanatın beşiği olan Orta Anadolu, kültürün ve sanatın gelişiminde merkez olmuştur.

Yazmacılık sanatının temeli araştırıldığında bu sanata Tokat ilinin önderlik ettiği bilinmektedir (Kaya, 1988: 46). Orta Anadolu'nun medeniyet yönü ile zengin olan Tokat ilinde yazmacılık sanatının yaklaşık 700 yıllık bir geçmişi olduğu görülmektedir. Yazmacılığın icra edildiği Anadolu şehirlerinde ise Tokat ili ayrı bir öneme sahiptir. Yazmacılık tekniği açısından diğer yörelerle karşılaştırıldığında ise gerek karakalem gerekse elvan baskı metotlarının kullanılması beraberinde zengin bir çeşitliliği de oluşturmuştur. Türk el sanatları içinde çember çit, çevre, yemeni, ifadeleriyle tanımlanan yazma yüzyıllar boyunca kadınların başörtüsü niteliğinde kullanılmıştır (Türker, 1994: 33; Çatalyaka, 2016: 33). Yazmacılık bir anlamda baskı sanatı olarak da ifade edilebilir. Yazmacılık işlemi, yontma taş ve bronz çağlarına kadar uzandığı arkeolojik araştırmalarla kanıtlanmıştır (Akyıl, 2003:1). Yazmacılık sanatının ilk uygulamalarında ise toprak ve mumdan yapılmış kalıplarla veya elle boyanarak kumaşların dekore edildiği görülmüştür. Anadolu topraklarında Çatalhöyük kazılarındaki buluntular arasında yer alan mühürlerin baskı ile yapılan yazmacılığın ilk örnekleri olduğu düşünülmektedir (Türker, 1996:1).

El sanatları geleneği, geçmişten geleceğe aktarılan kültürel mirasın taşıyıcısı niteliğinde olan kültürel varlıklardır. Bu çerçevede günümüzde "SÖKÜM" ün önemli bir yeri vardır. Somut Olmayan Kültürel Miras (SÖKÜM) bireylerin, grupların veya toplulukların kültürel miras olarak tanımlanan bilgi, beceri veya uygulamaların yanı sıra bu bütün içinde kullanılan malzemeler ve kültürel mekânların korunması olarak nitelendirilir. Bu bağlamda terim; koruma altına alma, kuşaktan kuşağa aktarılmasının sağlanması olarak da değerlendirilebilinir.17 Ekim 2003 tarihinde yapılan UNESCO'nun 32. Genel Konferansında onaylanarak Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde "El Sanatları Geleneği" koruma kapsamına girmiştir. Bu çerçevede araştırma, tespit etme, belgeleme, koruma altına alma hususlarını içermektedir (URL:1). Ayrıca, "Yazmacılık geleneği" Geleneksel zanaatkârlık başlığı altında (1.002.39) Envanter numarası ile Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanterine kaydedilmiştir (URL:2). Bu durum el sanatları ve yazmacılık geleneğini resmi bir platforma taşındığının göstergesidir.

Görüldüğü üzere "SOKÜM" sözleşmesi, tüm bu alanlarda bütünleşerek kültürel mirasın sosyal ve halk sanatlarını bilimsel alanda kuşaktan kuşağa aktarılması ve varlığını koruyabilmesi için işbirlikçi olarak önemli kararlardan oluşmaktadır. Bu açıdan yaklaşıldığında ise, el sanatları geleneğinin, kültürel birer bilgi birikimi olarak korunması ve kültürel mirasında içerisinde yer alması Türk el sanatlarının yerelden evrensele bir yol izlemesiyle mümkün olacaktır.

Tokat yazmaları, desen ve kompozisyon açısından incelendiğinde doğal ve sade çizgilere sahiptir. Doğadaki motifler özelliklerini koruyarak stilize edilmiştir. Doğadan betimlenen çiçek,

meyve ve ağaç motifleri kalıplara aktarılarak kumaşlara basılmıştır (Ok, 2015: 29; Akbulut, 2018: 33). Tüm sanat dalları birer anlatım aracıdır. Her sanat dalının farklı bir anlatım dili mevcuttur, kullanılan malzeme ve teknikleri farklılıklar gösterebilir bu bağlamda o sanatı açıklayabilmek için de dilini bilmek gerekmektedir (Gökaydın, 1987: 45). Bu çerçevede oluşturulan çalışmada geleneksel yöntemlerle ağaç baskı kalıpları ile yapılan yazma sanatı ve örneklem olarak da Tokat yazmacılığının teknikleri, motif ve kompozisyon özelliklerinin araştırılması hedeflenmiştir.

1. Tokat İli Coğrafi Konumu ve Tarihi Önemi

Tokat ili tarihsel süreçte farklı isimlerle tanımlanmıştır. Bizans döneminde Komana, Moğollar, Selçuklu devleti döneminde Sobaru olarak adlandırılmıştır (URL-3). Kentin adı ile ilgili de etimolojik olarak da farklı görüşler mevcuttur. Örneğin Osmanlı tarihçisi olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı "surlu şehir" anlamında Toh-kat olarak adlandırırken Evliya Çelebi arpa üretimi çok olması nedeniyle atların doyması yönünde "Tok-at" olarak tanımlamıştır. Pontus adlı çalışmasında Özkan Öztürk ise "Avesta" anlamı ile MÖ 6. yüzyılda Rum kelimesi olan "Dahyu" kelimesinden türetilmiş "Dokeia" kelimesinin zaman içerisinde Tokat'a dönüştürüldüğünü öngörmektedir (Öztürk, 2011: 442). Tokat, Orta Karadeniz bölgesinde yer alan uygarlıklar yönü ile zengin olan bir ilimizdir. Kökleri tarihin derinliklerine kadar uzanan, pek çok medeniyetin filizlenip geliştiği bir konuma sahiptir. Coğrafi özelliği ile ülkeler arası ulaşım yollarının kavşak noktası olması niteliği dönemin pek çok tekstil üretiminin gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır (Tokat Yazmacılığı, 2017: 26). Tokat 1500-1800 dönemlerinde Anadolu'da en önemli sanayi ve ticaret merkezleri arasında yer almıştır. Tokat'ın olağanüstü ekonomik gelişmesi Fatih Sultan Mehmet zamanında başlamıştır. İran'dan Bursa'ya gelen ipek kervanının gümrük resmi ödemelerinin ilk durak merkezi yapmıştır (Genç, 1986: 146). Bu durum Tokat'ın gelişiminde önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda Tokat-Amasya bölgesi Karadeniz illeri, Kırım-Deşt pazarlarında sürdürülen ihracat çalışmaları da etkili olmuştur. Bu durumu destekleyen 1479 Kefe gümrük defteri kayıtlarıdır. Tokat'ın gelişmesindeki bir diğer etkende coğrafi konumu olup Anadolu'nun başlıca merkezlerinden birisi olması gerçeği belirtilmektedir. İran'dan gelen İpek yolu Tokat'a gelmekte ve oradan Karadeniz limanlarına, batıda Bursa'ya, İstanbul ve İzmit'e uzanmaktadır. Suriye ve Bağdat'tan kuzeye gelen yolların hepsi Tokat'tan geçmektedir (İnalcık, 2008: 132). Bu durum şehrin ticari merkez konumunda olması ve ürünlerin sergilendiği pazar zeminini oluşturması açısından önemlidir (Öztürk, 1987: 72 ve Turan, 1988: 148). Gelişmeler 18. yüzyılın en üst noktasına kadar erişmiştir (Genç, 1986: 145). Evliya Çelebi şehri, Bursa ve Halep gibi büyük şehirler arasında bir "sevad-i azim" olarak nitelendirmiştir. Tokat bu olağanüstü gelişimini doğu, batı, güney, kuzey kervan yollarının kavşak noktasında olması kadar özellikle pamuklu sanayi ve ticaret merkezi olmasının da önemli bir husus teşkil ettiği belirtilmiştir (İnalcık, 2008: 132). Genç, (1986) araştırmalarında, Tokat' ta tekstil sanayisinin üç noktada geliştiğini belirtir. Bunlar; dokumacılık, basmacılık ve boyacılık olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Başlıca ihracat verilerinin kayıtlarında; ince pamuklu bağası (bohası), kaba pamuklu bezi (kirbas) ve renkli basma çeşitlerinin olduğu görülmüştür (Genç, 1986: 145).

Resmî kayıtlara göre çevre köy ve kasabalarda dokunan pamuklularda Tokat şehir boyahanelerinde boyanmıştır. Boyahane vergilerindeki büyük artış aynı zamanda pamuklu sanayi ve ihracatında artışında bir göstergesi olmuştur. Tokat sanayi 1690'dan başlayarak 18. yüzyılda da önemli bir yükseliş ivmesi yakalamıştır.1830'lara gelindiğinde İngiltere'de endüstri devrimi ile İngiltere pamuklularının Osmanlı pazarını istila etmesi ile ve tüm dünyada geleneksel pamuk sanayileri yok olmaya başlamıştır (İnalcık, 2008: 132). Genç araştırmalarında, *"Tokat üretimi yerel pazara hapsolmuştur"* (Genç, 1986: 161). ifadeleri ile dönemin tekstil durumu hakkında bilgi vermektedir.

2.Baskı ve Yazmacılık Sanatının Tarihte ve Tokat'taki Gelişimi

Baskı Kavramı "*dünyaya ilk adım atan insanın çamur üzerine bıraktığı izden kaynaklanmaktadır*" ifadesi ile genel anlam niteliğinde tanımlanmaktadır (Karaoğlu, 1999: 19). Tarihte Paleotik dönemde baskı sanatının ilk örnekleri, insanoğlunun yaşadığı mağara duvarlarına doğal boyalı el izlerinin baskılarını uygulaması ile başladığı görülmüştür. MÖ 10.000'li yıllardan bu yana süregelen insanoğlunun kendinden bir iz bırakma isteği arkeolojik kazılarda da tespit edilmiştir. Örneğin; (Fotoğraf 1) MÖ 12.000 mezolitik döneme ait Manisa Kula yakınlarında Geopark Kanlıkaya el izleri ve Aydın Çine yakınlarındaki Heraklia, Beşparmak dağı Bafa gölünün doğusunda Latmos yakınlarında yine bu izlere rastlanmıştır (Fotoğraf 2). Ayrıca MÖ 25.000 İspanya'da bulunan Altamira, MÖ 30.00 Fransa'daki Chauvert mağra duvarlarında yer alan el izleri ve resimler arkeolojik bulgular olarak ortaya çıkarılmıştır (Demirci, 2015: 35).

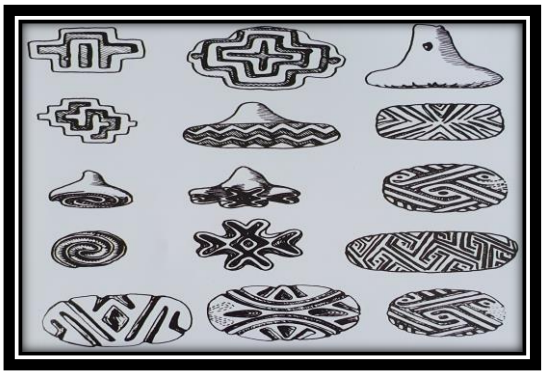

Fotoğraf 1: Manisa Kula Geopark Kanlıkaya MÖ 12.000 el izi görüntüsü.

Fotoğraf 2: Aydın Çine Heraklia Latmos MÖ 10.000 el izi görüntüsü.

İnsanoğlunun kendi özünden iz bırakma arzusu günümüz yazmacı hanlarının duvarlarında yazma atölyelerinde de bir anlamda imza niteliğinde görülmektedir Aynı zamanda boyalı eli duvara bastırarak elde edilen bu baskı çeşidi, kalıp baskının da ilk örneği olarak tanımlanabilir. İnsanın zamanla yerleşik düzene geçerek küçük topluluklar halinde yaşaması, iletişim olarak birtakım semboller ve şekiller meydana getirmesi ile dilsel bir gelişime de öncülük etmiştir (Demirci, 2015: 35). Yazmacılık sanatının başlangıcının kesin olarak bilinmemesi ile arkeolojik çalışmalarda yazma sanatının bir baskı tekniği olması fikri ile tarih öncesi çağlarda yontma taş ve bronz çağı dönemlerine kadar götürdüğü düşünülmektedir. (Fotoğraf 3) MÖ 7000 yılına ait arkeolojik eserler arasında Hitit sanatına ait pişmiş kilden birçok mühür damgasına rastlanmıştır (Kaya, 1988: 10; Karaoğlu, 1999: 12). Hititliler eskiçağ tarihinde seçkin bir medeniyet oluşturarak ve ulusal kimliklerini yitirmeden güçlü bir devlet niteliğinde yaşamışlardır. Hatti uygarlığında kullanılan damga mühür geleneğini sürdürerek geliştirmişlerdir (Akurgal, 1995: 88).

Fotoğraf 3: Hitit sanatına ait, tarihte kullanılan ilk mühür biçimindeki kalıp örnekleri (Ankara Anadolu Uygarlıkları Müzesi).

MÖ 2000 civarında Mezopotamya ve Anadolu'da yaşayan Sümerler ve Hititlerin günümüze kadar ulaşmış olan, pişmiş topraktan düz veya silindir form mühür bulgularına rastlanmıştır (Demirci, 2015: 35). 1964 yılında yapılan arkeolojik araştırmalarda bulunan mühür biçimindeki kalıplar yazmacılık tarihi açısından son derece önemli bulgulardır. Çatalhöyük kazılarında bulunan pişmiş kilden yapılmış bu mühürlerin üzerinde çeşitli geometrik formlarının yanı sıra helezonik dört yapraklı çiçek formları da görülmüştür (Kaya, 1988: 44; Akbil, 1977: 109).

Fotoğraf 4,5,6: MÖ 2000 Maşathöyük ilk mühür örnekleri, Tokat Müzesi.

Hitit imparatorluğu içinde yer alan Maşat höyük bölgesinde Tappiga Sarayında arkeolojik kazılar sonucunda bulunan Hitit ve Frig dönemlerine ait mühür örnekleri Tokat müzesinde sergilenmektedir (Fotoğraf: 4,5,6). Bu mühürlerin bir grubunda boya izleri görülürken, diğer mühürler üzerinde boya izlerine rastlanmamıştır (Demirci, 2015: 36). Mühürler üzerinde boya kalıntılarına rastlanmaması kumaş üzerine baskı yapılmış olduğunu ispatlamaktadır (Kaya, 1988: 44). Kumaş üzerindeki desenlerin aynı zamanda duvar resimlerine ilham kaynağı olduğu da tahmin edilmektedir. Anadolu'nun ilk sakinleri Hititlerden sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde pek çok medeniyet yaşamıştır. Selçuklu Dönemi'nde Orta Anadolu medeniyet, sanat ve kültür yönünden büyük gelişmeler göstermiştir. Yazmacılık sanatı açısından ise; Kayseri, Kastamonu, Ankara, Bartın, Diyarbakır, Hatay, Gaziantep, Elâzığ, Adıyaman, Bursa ve İstanbul'da gelişimler göstermiştir. İstanbul'un Yeniköy, Kandilli, Üsküdar, Kumkapı, Yenikapı ve Samatya bölgeleri yazmacılık sanatında ön plana çıkmıştır (Kaya,1988: 75-81; Öz, 2006: 52).

Anadolu şehirleri arasında yer alan Tokat ilinde yazmacılık sanatı ise 700 yıllık geçmişi ile ayrı bir önem teşkil etmiştir. Örneğin Tokat ili ve çevresinde oluşturulan yazmalardaki geometrik plan Selçuklu sanatı geometrisi ile paralellik göstermiştir (Kaya, 1988: 45-46). Gerek coğrafi konumu gerekse çok kültürlü medeniyetlere ev sahibi yapması neticesinde ilde çok değerli tekstil eserleri oluşturulmuştur. Tarihsel süreçte yazmacılık konusunda "Karakalem" ve "Elvan baskı"

yöntemlerinin en nadide örneklerinin Tokat'ta yapıldığı görülmüştür. Evliya Çelebi Tokat yazmaları için; *"beyaz pembe bezi Diyar-ı Lahor'da yapılmaz. Güya altın gibi mücelladır kalemkar basma yüzü, münakkaş perdeleri gayet Memduh olur"* ifadesi ile övgü ile bahsetmektedir (Türker, 1994: 33). 15. yüzyılda pamuklu dokuma üretiminin artması ile dokuma, boya ve baskı işlemleri Tokat merkez ve köylerinde geniş bir alanda yapılmıştır (Genç, 2000: 274). Tokat el sanatları 17. ve 18. yüzyıllarda ise üretim açısından en yoğun dönemini yaşamıştır. Tokat'ın yazma gelirleri Valide Sultanlara "has" olarak verilmiş ve toplu olarak ürettikleri yazmaları boyahanelere verip karşılığında damga resmi ödemişledir. Bu vergiyi zorunlu tutmak için bölgede Tokat şehri dışında yazmacılık çalışmaları yasaklanmıştır (İncesoyluer, 1987: 23). Tokat'ta basılan yazmalar o devrin tarihini taşıyan hanlar içinde yapılmıştır. Bu hanlar; Horozoğlu Hanı, Boyacıoğlu Hanı, Hacı Musa Ağa Hanı, Gazioğlu Hanı, Askerler Hanı, Küflüoğlu Hanı, Osmanca Hanı, Kara Hüseyin Hanı, Örükçüler Hanı, Polis Şahin Hanı gibi pek çok han yazmacılık sanatına ev sahipliği yapmıştır. Yazma imalatı yapılan bu hanlar da yıkama havuzları, boyama işlemleri ve "tağ" ismi verilen ince ağaçtan yapılmış kurutma "cerekleri" sistemleri ile donatılmıştır (Fotoğraf 7). (Demirci, 2015: 41).

Fotoğraf 7: Gazioğlu Yazmacılar Hanı 1970 (Demirci, 2015:44). Fotoğraf 8: Yazmacılar Sitesi 2020.

Tarihî Gazioğlu Yazmacılar Hanı'nda ise uzun süre üretim yapılmıştır. Ancak günümüzde tek bir handa, yazmacılar hanında (yazmacılar sitesinde) üretim sürdürülmeye devam etmektedir. Ancak 18 Ocak 2020 yılında yangın çıkmıştır. Çoğu malzemenin yandığı handa Tokat Valiliği ve Belediyesi iş birliği ve girişimi ile 24 Eylül 2020 de tekrar tamir ve düzenlemeler ile han yeniden açılmıştır. (Fotoğraf 8). Handa serigrafik baskı yapılan yerlerde mevcuttur. Bu uygulamalar her ne kadar elde yapılsa da teknik gereği ahşap baskıcılığı yok etmektedir. Günümüzde kalıp oyma ustası olarak ancak 4-5 kişi kalmıştır ve aynı zamanda elvan baskı yapan ustalarda çok az sayıda olmakla birlikte bu nadide sanatı sürdürmeye devam etmektedirler (KK-1).

2.1. Yazmacılık Sanatında Kullanılan Malzemeler ve Ağaç Baskı Kalıplar

Yazmacılık sanatında kullanılan malzemeler teknik ve uygulama açısından büyük önem taşımaktadır. Kullanılan malzemeler ise; kumaş, kalıp ve boya şeklinde sıralanabilir. Kumaşın kalitesi uygulama açısından önemlidir, bu bakımından özellikle pamuklu kumaşlar tercih edilmektedir. Bu tercihin sebebi pamuklu kumaşların boyayı hızlı emmeleri ve boyaları akıtmamalarından kaynaklanmaktadır (Öz, 2006: 9). Kalıpta ise; genel olarak ıhlamur, gürgen, ahlat ve çam ağaçları kullanılmıştır (Arseven, 1973: 279). Ek olarak sarıçam, armut, şimşir ve dut ağacının da kullanıldığı görülmüştür. Tokat ilinde ise kalıplar özellikle ıhlamur ağacından yapılmıştır. Ihlamur ağacının yumuşak olması nedeni ile kalıp ustaları tarafından en çok tercih edilen malzeme olmuştur (Kaya, 1988: 67). Ayrıca ıhlamur ağacının damar yapısı, densitesi

(yoğunluğu) bir başka tercih nedenidir. Bu duruma ek olarak sudan etkilenip deforme olmaması, kuruyup çatlamaması, boyayı emme kabiliyeti, dayanıklılığı ve hafifliği diğer tercih nedenleri arasında sıralanabilir (Demirci, 2015: 60). Kalıplık kütükler uygulama için seçilip hızarla kesildiğinde parçalardaki liflerin yönü son derece önem arz etmektedir. Zira kalıpta kullanılacak olan ağaçların liflere dik gelecek şekilde kesilmesi gerekir, bu durum oyma işlemi sırasında göz önünde bulundurulmaktadır. Nitekim kalıp oyma çalışması yazmacılık sanatının en önemli temel alanlarından biri olarak ifade edilebilir (Türker, 1996: 13). Kalıplar oyulmadan önce sıcak balmumuna daldırır. Buradaki amaç ağacın balmumunu emerek oyma işleminde kolaylık sağlamasıdır (Kaya, 1988: 67). Yapılan işlem sonucunda kalıp dayanıklılık kazanır, boyadan etkilenmez ve kalıbın kullanım süresi de uzamış olmaktadır (Demirci, 2015: 61). Oymacılık sanatında oyma işleminin yapabilmesi hususunda çeşitli bıçaklar kullanılmaktadır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9: Ağaç kalıp oyma bıçakları ve Çizimi yapılmış ıhlamur ağacı, Nakışbul bıçağı ve Iskarpelalar (Demirci, 2015: 60).

Kalıp oyma işlemi yazmacılık sanatında önemli bir zemin oluşturmaktadır. Kalıp oyma bu işle ilgilenen ustalar tarafından yapılmaktadır. Desen ve motif özelliğine göre tek renkli desenler için tek kalıp hazırlanır. Elvan baskı olarak adlandırılan çok renkli baskılar içinde desende kullanılan tüm renklere göre ayrı ayrı kalıplar hazırlanmaktadır. Bu durum kalıp oymacılığının zevkli ama zor bir sanat olduğunu da göstermektedir (Fotoğraf:10). Motifin kalıba aktarılması işleminde birinci yöntem ve genellikle karbon kâğıdı kullanılarak yapılmaktadır. Yazmanın deseninde ne kadar renk kullanılacak ise o oranda kalıp hazırlanır. Motif kalıba çizilmeden önce tamamen zımparalanır. Kalıbın üzerine karbon kâğıdı ile desen aktarılır (Türker, 1996: 13).

Fotoğraf 10: Ağaç kalıp hazırlama işlemi (Demirci, 2015: 60).

Motifin kalıba aktarılmasında İkinci yöntem ise beyaz kâğıda kırmızı boya usulü ile yapılmasıdır. Kalıbın ağaç yüzeyine "Geven" maddesi sürülür, "Geven" otsu bitki grubu içindedir. Bitkiden elde edilen zamksı madde Anadolu kitresi olarak da tanımlanmaktadır (URL-4). Ardından model kâğıdın tersten yapıştırılmasıyla modelin ağaç yüzeyine geçmesi sağlanır (Demirci, 2015: 60).

Desen aralarının bıçakla oyulma işlemine geçmeden önce gerektiği durumlarda 0.1 mm-0.9 mm'ye kadar çeşitli matkap uçları da kullanılmaktadır. Oyma işlemi ise küçük "Nakışbul" adı verilen bıçaklarla yapılır. Dar en ve geniş en olarak iki bıçak kullanılmaktadır. Oyma işlemi yapılırken bıçak düz konumda tutulmalıdır. Bıçak motife göre ileri geri hareketlerle sadece kesmede kullanılmalıdır. Kesilen parçaların işleminde ise iskarpelalarla yapılır (Türker, 1996: 15-17). Iskarpelalar; kesilen parçaları koparmak için kullanılan farklı kalınlıklardaki aletlerdir. Oyma işlemi 1,5 cm-3 cm. derinliğe kadar yapılmalıdır. Derin oyulmayan kalıplar boya ile çok çabuk dolar ve bu durumda düzgün baskı çalışması elde edilemez. Motifin oyma işlemi bitirildikten sonra %75 balmumu, %25 don yağı bulunan eriyik içerisine batırılıp kalıbın bu çözeltiyi emmesi sağlanır. Bu işlem sonucunda kalıbın dayanıklılığı ve kalıbın ömrünün uzatılması işlemleri geçekleşmektedir (Demirci, 2015: 61).

Fotoğraf 11: Tokat Müzesinde bulunan ağaç yazma kalıplarından örnekler (Demirci, 2015: 62).

Kalıp oymacılığı sabır ve el yeteneği gerektiren önemli bir el sanatıdır. Kuyumculuk sanatında altının işlenmesinde olduğu gibi titizlik ve ustalık gerektirmektedir (Türker, 1996: 19). Tokat Müzesinde bulunan ağaç kalıplarda bu durumun bir göstergesidir (Fotoğraf 11). Ayrıca kullanılan mühür kalıplar da son derce önemlidir (Fotoğraf 12). Tokat müzesinde baskı işleminin canlandırılması ait örnek uygulama da yazmacılık reyonunda bulunmaktadır (Fotoğraf 13).

Fotoğraf 12: Yazmacı mühür kalıbı (Demirci, 2015: 63). Fotoğraf 13: Tokat Müzesi Yazmacılık Reyonu (Demirci, 2015: 43).

2.2. Yazmacılık Tekniği ve Elvan Baskı Uygulamaları

Yazmacılık tekniği üç gruba ayrılmaktadır (Kaya, 1988: 62; Ay, 2018: 20) Kalem işi yazma, kalıp kalem yazma, kalıpla baskı (yazma) teknikleridir. Kalıpla yazma tekniği de kendi içinde üçe ayrılır karakalem tekniği, daldırma tekniği ve elvan işi tekniğidir. Tokat ilinde iki tip yazma basılmaktadır. Siyah ve beyaz basılanlara "Karakalem" ve renkli olarak basılanlara da "Elvan" baskı (Elvan işi) denilmektedir. Tokat yazmaları teknik olarak "Elvan baskı" kalıpla uygulanan baskı grubuna girmektedir (Kaya, 1988: 75). "Elvan" terimi Arapça da renkler anlamında kullanılmaktadır. Bu teknikte genellikle pamuklu kumaş üzerine çizilen ve ardından desenlendirilmiş tahta (ağaç) kalıplarla kumaş üzerine uygulanan baskı işlemidir. Barışta (1998) söz konusu uygulamayı "*ağaç kalıpların boyaya batırılması ile işlem gerçekleşir...*" şeklinde ifade eder (Barışta, 1998: 192). Uygulamada bir motifi oluşturan tüm renklerin ayrı ayrı basılması ile çalışma yapılır (Fotoğraf 14). Elvan baskı tekniğinde ilk olarak siyah kontur kısımları basılır. Ardından uygulanan zemin üzerine her kalıp tek tek basılır. (Fotoğraf 15). Her rengin baskısından sonra kurutma işlemi yapılır, oldukça uzun süren bir işleme sahiptir. Uygulanan bu tekniğe "Elvan İşi" veya "Elvan Baskı" denir. Tokat yazmalarının en önemli özelliği bu teknikle yapılmasıdır renk ve desenleri ise olağanüstü güzelliktedir.

Fotoğraf 14: Elvan baskı yazma işlemleri, Geleneksel baskı yazma kalıp ve oyma ustası Yasemin Ertaştan. (Yasemin Sanat Evi 2018 Tokat).

Fotoğraf 15: Elvan kalıbı ile yazma işlemi, geleneksel baskı yazma kalıp ve oyma ustası Yasemin Ertaştan (Yasemin Sanat Evi 2018 Tokat).

2.3. Tokat'a Özgü Kalıp ve Desenler ile Tokat'ta Basılan Elvan Baskı Yazmaları

Desen ve kompozisyon açısından yazmalarda doğal bir görünüş egemen olmuştur. Yörenin karakteristik olan motifleri tüm nitelikleri yazmalara yansıtılmıştır (Türker, 1996: 25). Doğadaki motifler özelliklerinden hiçbir şey kaybetmeden kalıplar üzerine aktarılmışlardır. Yazma sanatçısı eserlerinde içinde bulunduğu doğayı ve yaşadığı bölgenin karakteristik özelliklerini birlikte yansıtmıştır. Kompozisyonlar incelendiğinde de doğadaki bitkisel motiflerin kumaş yüzeyine kalıp ustası tarafından bir bütünlük içinde aktarıldıkları görülmektedir (Kaya, 1988: 75). Çok değişik meyve türlerine sahip olan Tokat ilinin bu özelliği motif biçiminde yazmalara da yansıyarak bir anlamda doğa kaynak teşkil etmiştir. Ağaç kalıplar üzerine desenler adeta bir nakış ustası gibi işlenmiştir. Tokat Elvan baskı yazmacılığının yöreye ait desenlerini ise şu şekilde sıralayabiliriz (Türker, 1996: 25).

2.3.1. Tokat İçi Dolusu (Tokat Dokuzlusu)

Desenler tüm zemini dolduracak biçimde bloklar halinde basılır (Kaya, 1988: 78). Karakalem kalıbının ardından elvan kalıplarıyla sarı, yeşil, mavi renklerde ve dokuz adet desen yerleştirilerek basılır ve bu sebeple "Tokat Dokuzlusu, Tokat İçi Dolusu veya Tokat Dallısı" ismi verilmiştir. Yazmanın iç motif yapısı incelendiğinde "U" biçiminde dal kıvrımları üzerine yerleştirilen çiçek ve yaprakların tamamının bir kare form (plan) içinde oluştuğu görülür. Ayrıca yazmayı çevreleyen bir plan içinde yer alan yaprak ve çiçeklerden oluşan kenar suyuna (kenar bordürüne) sahiptir Motiflerin basılması işlemi ikişerli gruplar şeklindedir (Fotoğraf 16). Bu motiflerin bağlantıları birbirlerini takip ederek oluşmaktadır (Türker, 1996: 25).

Fotoğraf 16: Tokat İçi Dolusu -Tokat Dokuzlusu karakalem ana motifi, bordür motifi ve ahşap yazma kalıbı. (Demirci, 2015: 87). / (Tokat Yazmacılığı, 2017: 54).

2.3.2. Tokat Beşlisi

Baskı yöntemi, "Tokat İçi Dolusu" yazmasında kullanılan iç motiflerin zemine beş adet (beş dallı) basılma işlemi ile oluşmaktadır. Aynı ahşap kalıp kullanılır. Ayrıca iç ve kenar motiflerinde zemin rengi Tokat İçi Dolusunun aynısıdır (Fotoğraf 17). Farklı olan durum desen sayısı ile ilişkilidir (Türker, 1996: 26).

Fotoğraf 17: Tokat Beşlisi ve ahşap yazma kalıbı (Kaya, 1988: 146).

2.3.3. Tokat Üzümlüsü

"Tokat İçi Dolusu" motifinin değiştirilmiş bir şekli de "Tokat Üzümlüsü"dür. Ana motif "Tokat İçi Dolusu" motifini hatırlatmaktadır. Çiçek aralarına üzüm salkımı formunda desenler eklenmiştir. Bu nedenle "Üzümlü" olarak adlandırılmıştır. Ayrıca "Tokat Morlusu" ismi de kullanılmaktadır (Demirci, 2015: 86). Ana deseni oluşturan çiçek ve üzüm salkımı motifinin kenarında da ayrıca kenar motifi kullanılır. Motif uygulanacak zemin üzerine dokuz ana motif kullanılır. Elvan renkleri ise; genellikle yeşil, mavi, sarı, tonlarda uygulanır (Fotoğraf 18).

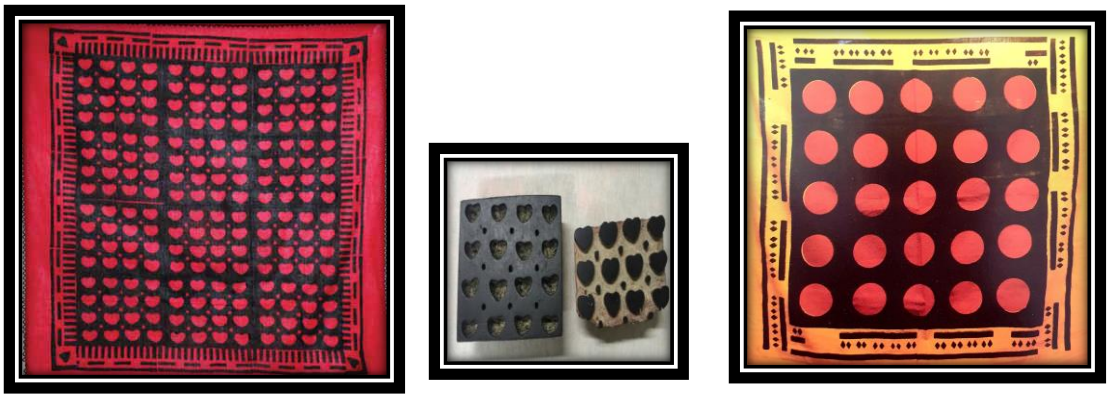

Fotoğraf 18: Tokat Üzümlüsü (Türker, 1996: 27). Fotoğraf 18.1: On altılı Tokat Üzümlüsü (Demirci, 2015: 88) Karakalem ana motifi, kenar bordür motifi ve ahşap yazma kalıbı.

Tokat Üzümlüsünün ayrıca on altı adet olarak basılanları da mevcuttur. Bu uygulamalara da "On altılı Tokat Üzümlüsü" denilmektedir (Fotoğraf 18.1) karakalem ve ahşap yazma kalıpları ortak kalıplardır.

2.3.4. Tokat Elmalısı ve Aynalısı

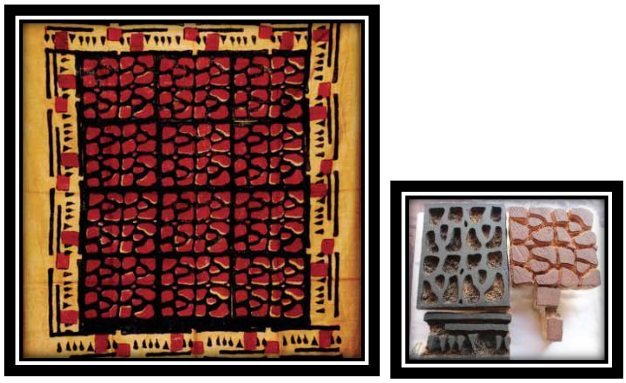
Tokat ile özdeşleşen desenlerden biri de "Tokat Elmalısı" dır (Fotoğraf 19). Siyah zemine kırmızı veya kırmızı, mor olarak basılmış elma motiflerinden oluşur (Türker, 1996: 27). Yazmanın yüzeyi tamamen aynı motifin tekrarı ile basılmaktadır. Kenar bordüründe ise tarağa benzer bir motifle ters ve düz basılarak çerçevelendirilmektedir (Demirci, 2015: 89). Elma motiflerinin daire biçiminde tam yuvarlak formda olanı "Aynalı" veya "Kömüş Gözü" olarak isimlendirilir (Fotoğraf 19.1) Kenar suyunda aynı biçimde bordür kullanılmaktadır (Türker, 1996: 27).

Fotoğraf 19: Tokat Elmalısı ve ahşap yazma kalıbı (Demirci, 2015: 89). Fotoğraf 19.1: Tokat Aynalı Yazması (Türker, 1996: 27).

2.3.5. Tokat Yarım Elmalısı

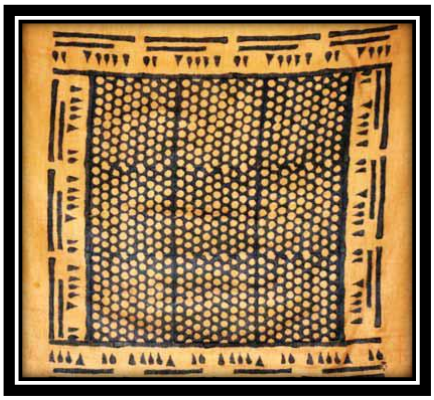
Elma desenin formunun bozularak değiştirilmiş şekli "Tokat Yarım Elmalısı" olarak adlandırılır. (Demirci, 2015: 89). Ahşap kalıp üzerinde de görüldüğü üzere elma motifinin ayrılmış küçük geometrik biçimlerinden oluşturulmuştur. "Tokat Elmalısı" ve "Tokat Yarım Elmalısı" yazmalarında renkler aynıdır. Yarım elmalıda özellikle elma motifleri bozuk ve daha küçük şekiller halindedir. (Fotoğraf 20). Kompozisyon açısından incelendiğinde tüm yüzey doldurulmuştur. Kenarlar bordürle çevrilidir. Kenar bordürü iki paralel çizgi arasına yerleştirilen noktalardan oluşur (Türker, 1996: 28).

Fotoğraf 20: Tokat Yarım Elmalısı ahşap yazma kalıbı (Tokat Yazmacılığı, 2017: 55)

2.3.6. Tokat Kirazlısı

Meyve formunun motif olarak kullanıldığı diğer bir yazma çeşidi ise "Tokat Kirazlısı"dır. Kompozisyonu incelendiğinde kiraz motifleri yüzeyi tamamen doldurmuştur (Kaya, 1988: 78). Bu yazmada zemin sarı, beyaz veya kırmızı olabilir. Kenar bordüründe kullanılan motif ise oldukça sade bir formdadır. Paralel iki çizgi ve nokta biçiminden oluşmaktadır (Fotoğraf 21).

Fotoğraf 21: Tokat Kirazlısı (Tokat Yazmacılığı, 2017: 55).

2.3.7. Tokat İçi Boş (Kayseri Kenarı)

Tokat'a ait yazmalardan bir diğeri de "Tokat İçi Boş" yazmasıdır. Kayseri bölgesinde çok tercih edildiği için "Kayseri Kenarı" ismi verilmiştir. (Türker, 1996: 28). Kompozisyonda kullanılan ana motif dairesele yakın çelenk biçiminde bir dal motifidir. Bu dalın üzeri çiçeklerle ve yapraklarla bezenmiştir. Kenar bordüründe de yaprak ve çiçeklerle bezelidir. Kenar suyunda kullanılan motif karşılıklı olarak iki kenarda dört adet, diğer iki kenarda ise üç adet basılır. Yazmanın iç kısmında ise ana desen köşelerde ve ortada kullanılarak kompozisyon oluşturulmuştur (Fotoğraf 22).

Fotoğraf 22: Tokat İçi Boş (Beş dallı) karakalem motifi, kenar bordür motifi (Türker, 1996: 29).

2.3.8. Kaşık Sapı

Bu yazmanın zemininde siyah renk kullanılır. Bordür kısmında ise tek düzen halinde aşındırma tekniği ile sarı renkte kaşık sapı motifi ahşap kalıplarla basılır (Fotoğraf 23). Kompozisyonun dört köşesine de "Purket" kalıbı ile baskı işlemi gerçekleştirilir (Türker, 1996: 29).

Fotoğraf 23: Kaşık Sapı ve ahşap yazma kalıpları (Türker, 1996: 29).

2.3.9.Kaynana Yumruğu

Yazmada uygulanan desen yumruk formunu anımsattığı için "Kaynana Yumruğu" şeklinde adlandırılmıştır. Siyah veya sarı renk zemin kullanılmaktadır. Siyaha zeminde yeşil, kırmızı ve sarı renklerle Elvan baskısı uygulanırken, sarı renkli zemin için yeşil ve kırmızı Elvan uygulamaları yapılır (Türker, 1996: 29). Yazmanın ortası boştur. Kenar bordürü dal biçiminde iki adet yapraklı motiften oluşmaktadır. Kompozisyonda sadece tüm çevreye motif basılmıştır (Fotoğraf 24).

Fotoğraf 24: Kaynana Yumruğu karakalem motifi ve ahşap yazma kalıbı (Tokat Yazmacılığı, 2017: 59).

2.3.10. Asma Yaprağı

Tokat'la özdeşleştirilmiş yazma desenlerinden biri de "Asma yaprağı"dır. Üzüm yaprağı stilize edilerek uygulanmıştır (Demirci, 2015: 91). Kompozisyon olarak incelendiğinde asma yaprağı motifi bordür şeklinde yazmanın tüm çevresine basılmıştır. Elvan baskı uygulamada ise yeşil ve kırmızı tonlar çoğunlukla tercih edilir (Fotoğraf 25). Tokat'ın birçok yöresinde özellikle Zile ve Kozova'da bağcılığın daha yoğun olduğu yörelerde daha çok bilinmektedir. Çevrelerindeki meyve ve bitkilerden etkilenen kalıp ustaları bu defa asma yaprağını stilize ederek yazmada uygulamışlardır (Türker, 1996: 29).

Fotoğraf 25: Asma Yaprağı ve karakalem (Demirci, 2015: 91).

Fotoğraf 25.1: Asma Yaprağı yazmaları ve detay (Tüm Cebeci arşivi).

Meyvesi bol olan Tokat ilinde yazma desenlerine ilham kaynağı teşkil etmesi de yazmacılık sanatı açısından kaçınılmaz bir durum oluşturmuştur (Kaya, 1988: 78). Asma yaprağı motifi ile uygulanan çalışmalarda zaman zaman desen ve zemin için farklı tonlar da kullanılmaktadır (Fotoğraf 25.1).

2.3.11. Ev İşi

"Ev İşi" olarak isimlendirilen motif sarı zemin üzerine beş dallı olarak baskı işlemi yapılır. Motif çalışması incelendiğinde bir dal üzerinde bir çiçek ile üç yaprak üstte bir yıldız formlu çiçek ve dört yuvarlaktan meydana gelmiştir (Türker, 1996: 31). Kenar bordür motifi ise tek bir dal üzerinde yer alan çiçek, yaprak ve yuvarlak formlara sahiptir. Elvan renkleri, yeşil, kırmızıdır. Kompozisyon olarak incelendiğinde iki kenara dört adet ve diğer iki kenara da üçer adet kenar bordürü basılır (Fotoğraf 26).

Fotoğraf 26: Ev İşi karakalem motifi (Türker, 1996: 31). Karakalem ana desen kenar bordür motifi ve ahşap yazma kalıbı.

2.3.12.Trabzon Kenar

Trabzon yöresinde kullanıldığı için bu desene "Trabzon Kenar" olarak isimlendirilmiştir (Fotoğraf 27) Zemin renginde siyah ton kullanılır. Kenar bordürü yazma çalışmasını bir şerit biçiminde çerçevelendirir. Bordür rengi sarıdır, içerisindeki çiçekler yeşil ve kırmızı olarak Elvan baskısı yapılır (Demirci, 2015: 91).

Fotoğraf 27: Trabzon Kenar (Tokat Yazmacılığı, 2017: 58).

2.3.13. Purket (Plaka)

"Purket," Tokat yöresinin çok eski kalıplardandır. Aynı zamanda "Plaka" ismi de verilmiştir. Motif üç büyük yaprak arasında yer alan büyük bir çiçekle iki uçta yer alan küçük çiçek tanziminden oluşmaktadır. Motif yazmanın tüm kenar bölümüne bordür şeklinde basılır. "Purket" motifinin Elvan renkleri ise, sarı, yeşil, kırmızı ve mor tonlardadır (Türker, 1996: 29). Karşılıklı iki kenara dört adet diğer iki kenarına ise üç adet yazma kalıbı uygulanır (Fotoğraf 28).

Fotoğraf 28: Purket "Plaka" detay (Tokat Yazmacılığı, 2017: 59) karakalem ana desen ve bordür motifi ve ahşap yazma kalıbı.

Ayrıca değişik yöre kalıp ve desenleri ile Tokat'ta basılan Elvan baskı yazmaları mevcuttur. Bu yazmalar Tokat'ın tarihi hanlarında yıllarca basılıp üretilen, farklı şehirlere fason imalatı yapılan çalışmalardır (Türker, 1996: 32).

3. Değişik Yöre Kalıp ve Desenleri ile Tokat'ta Basılan Elvan Baskı Yazmaları

Tokat ilinde basılan çeşitli desenlerin fason imalatı farklı şehirlere yıllarca üretilmiştir. (Türker, 1996: 29). Üretilen bu yazmalar ise; Kandilli, Çengelköy, Kilitli Yazma, Laleli, Kestaneli, Drama, Parçalı, Fulyalı, Yarmalı, Alaplı, Horoz Kuyruğu, Cingoloz, Sinekli Hamamiye, Şam Hamamiye, olarak sınıflandırılmaktadır. İsimlendirmelerine bakıldığında kimilerinin bulunduğu bölgeden kimilerinin de desen özelliklerinden yola çıkılarak isimlendirildikleri varsayılmaktadır.

3.1. Kandilli Yazma

Köşelerinde kandil motifi kullanıldığı için "Kandilli" ismini almıştır. (Fotoğraf 29). Zemini beyaz olup kenar suyunda "Şile" adı verilen malzeme ile renklendirme işlemi yapılır. Bazı yazmalarda siyah, bazılarında ise kırmızı, mor renkler kullanılmıştır. Köşelerin arasında olan zemine ay yıldızlı motif kullanılır. Orta göbekte ise tuğra motifi bulunmaktadır. Daha çok Sivas, Tokat (Zile ilçesi) ve Çorum'da kullanılmıştır (Türker, 1996: 32; Demirci, 2015: 93).

Fotoğraf 29: Kandilli yazma temsili çizim (Türker, 1996: 32). Köşe detayı (Demirci, 2015: 93).

3.2. Çengelköy Yazma

Yazmanın orijinal rengi siyah olmakla birlikte yeşil, sarı ve mor zeminlerde kullanılmıştır (Fotoğraf 30). Yazmanın kompozisyonu kare planda olup "Tokat İçi Dolusu" ile aynı planda oluşturulmuştur. Ayrıca on altılı kare planda kullanılmıştır. Kenar bordüründe baklava deseninin her biri ise eşkenar dörtgeni temsil etmektedir. Kullanılan ebatlar 100x100, 110x110 cm ve 130x130 cm'dir. Tokat Tozanlı bölgesi ile Kastamonu ve İnebolu yörelerinde tercih edilmiştir (Demirci, 2015: 92).

Fotoğraf 30: Farklı zemin renklerinde Çengelköy yazmaları (Demirci, 2015: 93).

3.3. Kilitli Yazma

Kenar bordüründe "Çengelköy" yazmasındaki kenar bordürüne benzemektedir, ancak baklava şekilleri iç içe geçtiğinden kapalı kilit görünümü oluşmuştur. Bu nedenle "Kilitli" ismi verilmiştir. Daha çok Bursa ve Balıkesir yörelerinde kullanılmıştır (Türker, 1996: 34). Ana zeminde beş dallı olarak "Tokat Beşlisi" planında basılmaktadır, ancak motifler bahar dalı ve çiçeklerinden oluşmaktadır (Fotoğraf 31).

Fotoğraf 31: Kilitli Yazma (Türker, 1996: 34). Köşe detayı (Demirci, 2015: 94).

3.4. Laleli Yazma

Siyah zemin üzerine sarı, kırmızı, mavi ve yeşil tonlarının haricinde farklı zemin renklerinde kullanılmıştır Yazmanın kompozisyonu incelendiğinde ana zeminde beş adet lale motifli baskı yapılmaktadır. (Demirci, 2015: 943). "Kilitli Yazma" da olduğu gibi aynı plana sahiptir. Kenar bordüründe ise geometrik çiçek formlarıyla bezenmiştir (Fotoğraf 32). Afyon ve Kütahya bölgelerinde tercih edilmiştir.

Fotoğraf 32: Farklı renklerde Laleli yazmaları (Demirci, 2015: 93-94).

3.5. Kestaneli Yazma

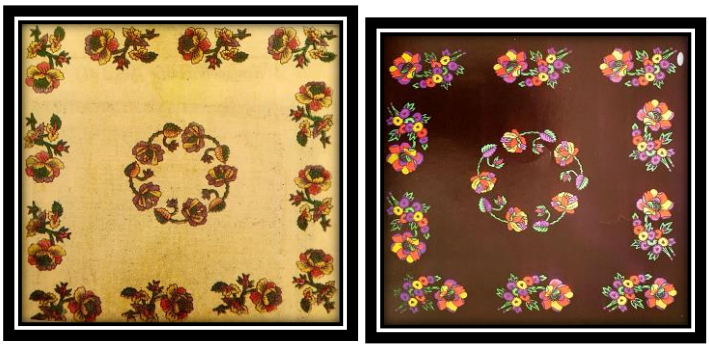
Bu yazmanın zemin renginde siyah ton kullanılmıştır. Yazmanın tüm yüzeyinde ise dokuz adet kestaneli motif kullanılmıştır (Demirci, 2015: 95). Ana motif bir buket formunda olup içerisinden stilize edilmiş bir dal üzerinde kestaneye benzeyen geometrik formlar oluşturulduğu için "Kestaneli" adı verilmiştir. Bordür kısmında ise "Sopa" adı verilen düz şerit formunun içine başak ve çiçek desenlerinin tekrarlarından oluşturulmuştur. Elvan renkleri ise, sarı, yeşil ve kırmızı tonlar kullanılmıştır (Fotoğraf 33). 80x80 cm. ebatlarında hazırlanmıştır. Bu yazma daha çok Kastamonu, Zonguldak ve İstanbul'da tercih edilmiştir (Türker, 1996: 36).

Fotoğraf 33: Kestaneli yazma (Türker, 1996: 36). Köşe detayı (Demirci, 2015: 95).

3.6. Drama Yazma

Bu yazmada zemin olarak beyaz veya siyah renk kullanılabilmektedir. Yazmanın kompozisyon özelliği incelendiğinde orta zeminde birbirini takip eden beş gül motifi dairesel planda bulunmaktadır. Yazmanın kenar bordüründe kullanılan gül motifleri ortadaki gül planı motifinden daha büyüktür. Bordürde kullanılan gül motifi yazmanın çevresini tamamlamaktadır (Fotoğraf 34). Yazmada kullanılan Elvan renkler ise; sarı, kırmızı, mor ve yeşildir. 100x100 cm ebatlarında olan bu yazmalar Ege bölgesinde İzmir ve Manisa'da kullanılmıştır (Türker, 1996: 35; Demirci, 2015: 94).

Fotoğraf 34: Zemini beyaz Drama (Türker, 1996: 35). Zemini siyah Drama (Demirci, 2015: 94).

3.7. Parçalı Yazma

Kompozisyonunda birkaç motifin basılması ile meydana geldiği için bu yazma "Parçalı" olarak isimlendirilmiştir. Yazmanın zemininde siyah veya yeşil renkler kullanılabilmektedir. Elvan renklerinde sarı, kırmızı, yeşil ve mor tonları ile baskı yapılmıştır. Kenar bordüründe dörtlü çiçekli kenar suyu motifi kullanılmıştır. Orta zeminde tek çiçekli bir motif ve etrafındaki dört köşeye de kare planda bitkisel motifler basılmıştır (Fotoğraf 35).110x110 cm. ebatlarında hazırlanan bu yazma daha çok Kastamonu yöresinde tercih edilmiştir (Türker, 1996: 35; Demirci, 2015: 98).

Fotoğraf 35: Parçalı yazma (Demirci, 2015: 97). Farklı Parçalı yazma (Türker, 1996: 35).

3.8. Fulyalı Yazma

Yazmanın zemininde dokuz dallı olarak kare planda basılan "Fulyalı" motifi mevcuttur. Bu motif "S" harfi şeklinde bir dal üzerinde çiçek ve yapraklardan oluşmaktadır. Ana motif on altı adet dörtlü sistemle simetrik olarak basılmaktadır. Kenar bordür motifinde küçük çiçek ve yapraklar yer almaktadır. (Fotoğraf 36). Zemin rengi siyah olan yazmanın Elvan renkleri sarı, kırmızı ve yeşildir. Ebatları 110x110 cm. ölçülerinde olan yazma İstanbul ve Konya bölgelerinde kullanılmıştır (Demirci, 2015: 95; Türker, 1996: 37).

Fotoğraf 36: Fulyalı yazma (Türker, 1996: 37). Köşe detayı (Demirci, 2015: 95).

3.9. Yarmalı Yazma

Diyagonal olarak ikiye ayrıldığı için "Yarmalı" adı verilmiştir. Zemin olarak siyah veya sarı renk kullanılmıştır. Kompozisyonda karşılıklı iki köşenin şerit biçiminde birleştirilerek ayrılıp iki simetrik üçgen zeminde karşılıklı köşelerde tam bütün motif oluştururken alt köşelerde üçgen biçiminde iki yarım motif ve aralarda da çiçek motifi bulunmaktadır. Elvan renkleri kırmızı, sarı, mor, yeşil ve kimyon rengindedir (Fotoğraf 37). Kullanıldığı yöre Afyon olup günümüzde baskısı yapılmamaktadır (Türker, 1996: 38; Demirci, 2015: 96).

Fotoğraf 37: Yarmalı yazma temsili çizim (Türker, 1996: 38). Göbek ve kenar motifi (Demirci, 2015: 96).

3.10. Alaplı Yazma

Bu yazmada "Kestaneli" motifin aynısı kullanılmıştır, kenar bordüründe de aynı formlar yer almaktadır. Farklı olarak zemin rengi kırmızıdır. Ayrıca yazmanın dört köşesinde ve ortasında olmak üzere beş adet "Kestaneli" motif basılmıştır. Motiflerin aralarında da birer tane çiçek motifi kullanılmıştır (Fotoğraf 38). Ebatları 80x80 cm veya 100x130 cm boyutlarındadır. Daha çok Konya bölgesinde tercih edilmiştir.

Fotoğraf 38: Alaplı yazma (Demirci, 2015: 95).

3.11. Horoz Kuyruğu Yazma

Bu yazmanın zemininde siyah veya sarı renk kullanılır Horoz kuyruğunu anımsatan yarım daire şeklinde dal ve yaprak formu çiçekle bağlanmıştır (Fotoğraf 39). Ayrıca bu motife "Horoz İbiği" de denilmektedir. Tüm yüzeye dokuz adet basılır. Kenar bordüründe çiçek ve yaprak formlarından oluşmaktadır. Elvan renkleri zemini siyah olanda kırmızı, mavi, yeşil. Zemini sarı olanda ise kırmızı ve yeşil renk kullanılır. 110x110 cm. ebatlarına sahip olan yazma daha çok Orta Anadolu bölgesi, Afyon, Konya, Burdur ve Kayseri de kullanılmıştır (Türker, 1996: 39).

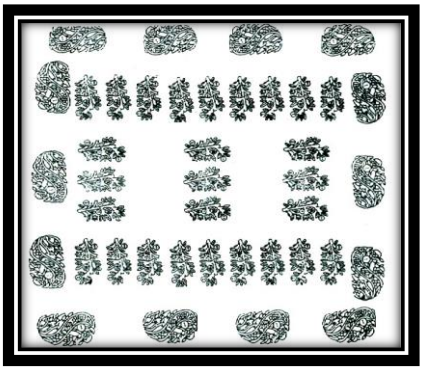

Fotoğraf 39. Horoz Kuyruğu yazma (Türker, 1996: 39) Farklı zemin kompozisyonu (Kemer 2018: 286).

3.12. Cingoloz Yazma

"Üzümlü" yazmanın bir çeşidi olarak görülebilir. Yazmanın kompozisyonu kenar ve orta zemin olarak ayrılmıştır. Kenar motifinin "S" şeklinde karşılıklı dört adet ve iki yanda üç adet olmak üzere toplamda 14 adet baskısı yapılmıştır. Yazmanın ana zeminin alt ve üst kenarlarında dikey olarak dokuz adet ve ortaya ise yatay olarak dokuz adet "Cingoloz" motifi basılmıştır (Fotoğraf 40). Zeminde mor ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Elvan renkleri ise sarı, mavi ve bordodur. Konya ve Trakya bölgelerinde kullanılmıştır. Bu yazmada 41 defa karakalem ve aynı

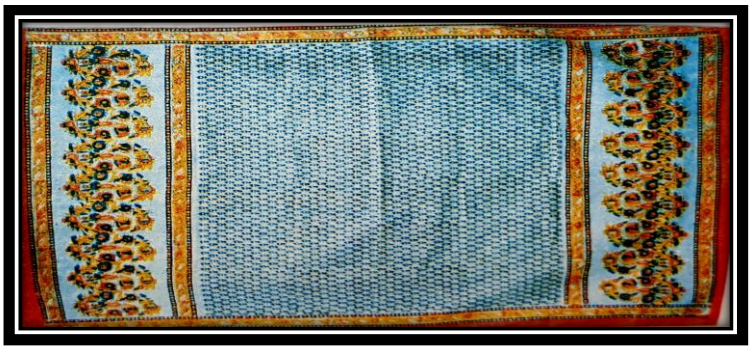
oranda Elvan baskısı yapıldığı için yazmacılar tarafından çok meşakkatli olarak görülmüştür. Günümüzde ise baskısı yapılmamaktadır. (Demirci, 2015: 96).

Fotoğraf 40: Cingoloz yazma (Tokat Yazmacılığı, 2017: 77).

3.13. Sinekli Hamamiye Yazma

"Hamamiye" yazmaları diğer yazmalara göre daha büyük ölçülerde oluşturulan dikdörtgen başörtüleridir. 110x160 veya 140x180 ölçüsünde hazırlanır (Türker, 1996: 41). Yazmanın kenar bordürünün zemini sarı renkte olup bordür yazmanın tüm çevresinde kullanıldığı gibi ana zemini üçe bölmek içinde kullanılmıştır. Ana zeminin alt ve üst bordüründe kullanılan desen bitkisel formlardan oluşan dokuz adet dikey formda basılmıştır. Orta motifte ise stilize edilerek oluşturulmuş "Sinekli" olarak ifade edilen geometrik desen bulunmaktadır. Kalıp yapısı olarak dikdörtgen planlı olup art arda basılarak bir anlamda metraj desen görünümü oluşturulmuştur (Fotoğraf 41).

Fotoğraf 41: Sinekli Hamamiye yazma (Türker, 1996: 41).

3.14. Şam Hamamiye Yazma

"Sinekli Hamamiye" gibi aynı ölçülerde hazırlanır. Dikdörtgen bir planı vardır. Kenar bordürü yaklaşık 5-6 cm. civarındadır. Kenar bordürü yazmanın tüm çevresinde kenar suyu olarak dönmektedir. Ayrıca yazmanın ana zemininde aynı desenler yatay bir biçimde kullanılmıştır. Zemin kompozisyonu böylece üç bölüme ayrılmıştır. Alt ve üst bordürde "Şam Hamamiyesi" (Başak motifi) 5-6 veya 7-9 defa basılır. Ortadaki geniş alanda ise "Bademli motif" olarak adlandırılan kare planlı küçük motifler tüm yüzeyi dolduracak biçimde basılmıştır. Zemin renkleri bordo veya siyah tonlarında olmaktadır. (Fotoğraf 42). Yazma daha çok Çanakkale ili ve Biga yöresinde kullanılmıştır (Türker, 1996: 40).

Fotoğraf 42: Şam Hamamiye yazma (Demirci, 2015:100).

4.Sonuç ve Öneriler

Tokat ili, yazmacılık sanatının tarihi gelişim süreci içerisinde önemli bir merkezi olmuştur. Gerek ahşap kalıp oyma sanatında ve gerekse baskı sanatında çok fazla çeşitliliğe ve zenginliğe sahiptir. Yazmacılıkta kullanılan ahşap baskı sanatı Tokat'ın marka değerini temsil etmektedir.

Tokat yazmacılığının en önemli özelliği de Elvan baskı oluşudur. "Elvan baskı" kalıpla uygulanan baskı grubuna girmektedir. Kalıp yapımında kullanılan malzemede ise özellikle ıhlamur ağacı tercih edilmiştir. Tokat yazmacılığında Tokat'a özgü kalıp ve desenler ile Tokat'ta basılan Elvan baskı yazmaları ve ayrıca değişik yöre kalıp ve desenleri ile basılan Elvan yazmaları Tokat'ın tarihi hanlarında yıllarca farklı şehirlere fason imalatı yaparak ticari süreklilik sağlamıştır. Yazmalar renk ve desen açısından incelendiğinde daha çok doğanın betimlendiği görülmektedir. Coğrafi açıdan son derece verimli topraklara sahip olan ilde doğadan esinlenerek özellikle bitkisel motifler kalıp ustalarının başarılı kompozisyonları ile kumaş üzerine basılmıştır. Çok değişik meyve türlerine sahip olan Tokat ilinin bu özelliği motif biçiminde yazmalara da yansıyarak bir anlamda doğa ile ilgili kaynak oluşturmuştur. Tokat Elvan yazmalarında incelenen kompozisyonlar kalıp açısından değerlendirildiğinde altı planda oluşturulduğu görülmektedir. Birinci olarak kare planda oluşan kompozisyonlar, ikinci olarak yüzeyi tamamen motif tekrarı planı ile oluşan kompozisyonlar, üçüncü olarak kenar bordürlü içi boş planlı kompozisyonlar, dördüncü olarak kenar bordürlü ve içinde tekrar planı olan kompozisyonlar, beşinci olarak dairesel planlı ve altıncı olarak da dikdörtgen planlı olarak tasarlanan yazmalardan oluşmaktadır.

Kare planda oluşan kompozisyonlarda örnek olarak Tokat İçi Dolusu (Dokuzlusu), Tokat Beşlisi, Tokat Üzümlüsü, On altılı Tokat Üzümlüsü, Çengelköy, Fulyalı, Yarmalı ve Cingoloz yazmaları sıralanabilir. Yüzeyi tamamen motif tekrarı planı ile oluşan kompozisyon öneklerinde ise; Tokat Elmalısı, Tokat Yarım Elmalısı, Tokat Aynalısı ve Tokat Kirazlısı'dır. Kenar bordürlü içi boş planlı kompozisyonlarda ise; Kaynana Yumruğu, Asma yaprağı, Trabzon Kenar, Purket örnek olarak verilebilir. Kenar bordürlü ve içinde tekrar planı olan kompozisyonlarda ise; Ev işi, Kaşık Sapı, Kayseri Kenarı, Kilitli yazma, laleli yazma, Kestaneli yazma, Alaplı yazma ve Horoz Kuyruğu yazması örnek olarak sıralanabilir. Dairesel planlı yazmalarda ise; Drama ve Kandilli yazmalarından oluşmaktadır. Dikdörtgen planlı olarak tasarlanan yazmalarda ise; Sinekli Hamamiye ve Şam Hamamiye yazmaları örneklendirilebilir. Tüm bu zengin birikim teknolojinin gelişmesi ile yazmacılık sanatına da yansımış ve üretimler sınırlı sayıda devam edebilmektedir. Serigrafik baskıların öne çıkması da ahşap kalıpla baskı tekniği sanatının gerilemesine sebebiyet vermiştir.

Araştırılan projeler kapsamında Anadolu Sigorta ve Kültür ve Turizm Bakanlığı teknik desteği ile "Bir Usta Bin Usta" sosyal sorumluluk projesi ile Geleneksel baskı kalıp yazma ustası

Yasemin Ertaştan yürütücülüğünde kurslar verilmiştir. Kurs kapsamında; ahşap kalıp oyma, kumaş hazırlaması, baskı çeşitleri ve uygulamalarının verilmesi sevindirici bir durumdur. Ayrıca Halk Eğtim Merkezlerinde yazmacılık sanatın değerli ustalarından örneğin usta Ömer Gıcık tarafından uygulamalara dair eğitimlerin verilmiş olması, Çok değerli ve sınırlı sayıdaki ustaların mesleklerini sürdürmeye çalışmaları, Olgunlaşma Enstitüsünün eğitim odaklı çalışmaları ve diğer ustalarında farklı alanlardaki katkıları da olumlu gelişmeler arasında sıralanabilir (KK.2). Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Tokat il Koordinatörlüğünün yürüttüğü faaliyetler çerçevesinde çok değerli uygulamalar mevcuttur. Bu kapsamda Tokat Belediyesi tarafından 01.11. 2017 yılında Türk Patent ve Marka Kurumuna başvurusu yapılmış Tokat yazması Coğrafi işaret değerlendirmesinde Mahreç işaretini 26.02.2020 tarihinde tescillemiştir. Bu durum son derece olumlu bir gelişmedir (KK.3). Sonuç olarak geçmişten günümüze önemli bir sanat ve kültür hazinesi ve mirası olan Tokat yazmacılık sanatının yerinde yaşatılması ve sürdürülmesi gerekmektedir.

Öneriler

Toplumsal ve kültürel değerlere sahip çıkarak yeni ve gelecek nesillere yazmacılık sanatını aktarılabilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda; ahşap ağaç geleneksel baskı sanatı kalıp oymacılığı ile ahşap baskı yazma sanatını icra eden ve çok az sayıda olan ustaların T.C. Kültür Turizm Bakanlığı tarafından yaşayan insan hazineleri statülerine alınmaları ve maddi anlamda desteklenmeleri öngörülmektedir.

Bu sanatın sürdürülebilirliği için yeni ustaların yetiştirilmesi önemlidir. Gelecek nesillere bu sanatı aktarabilmek ancak bilgi birikimi olan ustaların öğrencilere eğitim vermesi ile mümkün olacaktır. Akademik eğitim programları çerçevesinde bilgi birikimi olan ustaların eğitim programları içinde olmaları bu bakış açısıyla geleneksel üretimlerin gerek tıpkı üretimleri gerekse bu alt yapıdan yararlanarak farklı tasarımları oluşturulabilir. Bu durumda sektör ve moda tasarımcılarının da desteklemesi önemli bir unsur teşkil edecektir. Daha fazla projelerle Üniversitelerin desteği ve iş birlikleri ile son derece kıymetli olan geleneksel sanatın sürdürülebilmesi gerekir. Tüm dünyada geleneksel yöntemlerle üretimin son derece kıymetli olduğu bilinmektedir. Bu durumda bu sanatı yaşatmaya çalışan ustaların mevcut üretimleri yerinde desteklenmelidir. Tokat müzesi içinde yer alan Etnografya salonunda geleneksel el baskısı yazma atölyesi birimi ve canlandırma alanı mevcuttur. Ancak bu kadar önemli ve köklü bir sanatın "Tokat Yazmacılık Müzesi" kapsamında daha geniş ölçekle oluşturulması geçmiş döneme ait yazmaların ve tüm malzemelerin belgelenmesi ve korunması daha yerinde olabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

AKBİL, F. (Ocak 1977). "Türk Yazmacılık Sanatı". *Kültür ve Sanat, Kültür Bakanlığı Dergisi*, 5, 109.

AKBULUT, A.S. T. (Eylül-Ekim 2018). "Ağaç Yazma Kalıplarında Özgün Desen Geliştirme Sürecine İlişkin Örnek Uygulama". *Akademik Bakış Dergisi*, 69, 33.

AKURGAL, E. (1995). *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları.

AKYIL, S. (2003). "Yazmacılık Sanatı". *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,13, 1, 1.

ARSEVEN, C.E. (1973). *Türk Sanatı*. İstanbul: Cem Yayınevi,

AY, M. Ç. (2018). "*Tokat Yöresi Geleneksel Yazma Baskı Sanatının Tarihsel Süreci ve Öğretiminin Çözümlenmesi*". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

BARIŞTA, H.Ö. (1998). *Türk El Sanatları*. Ankara: Yayın No: 2168, Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri Dizisi.

ÇATALKAYA, G. (2016). "*Geleneksel Yazmacılık Teknikleri ile Özgün Baskı Tasarımları*", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.

DEMİRCİ, M. S. (2015). *Elvan Yazmaları Diyarı Tokat*. Tokat: Yayın No 1, Tokat Belediyesi Kültür Yayınları.

GENÇ, M. (Temmuz 1986). "17-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara: 145-146, 161.

GENÇ, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları.

GÖKAYDIN, N. (1987). *Tahta Baskı Tekniği, Dünü Bugünü Eğitimdeki Yeri, Türkiye'de ve Almanya'da Ağaç Baskı Sanatı.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, 6.

İNALCIK, H. (2008). *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İNCESOYLUER, C. (1987). "Yazmacılık". *Mavi Ankara Sanat Dergisi*, 23.

KARAOĞLU, H. (1999). "*Tokat Yöresi Ağaç Baskı Yazmalarının Grafiksel Gelişimi ve Düzeni*". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAYA, R. (1988). *Türk Yazmacılık Sanatı*. İstanbul: Genel Yayın No 140. Sanat Dizisi 15, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

OK, Ç. (2015). "*Tokat İlinde Geleneksel Yazmacılık*", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ÖZ, N. D. (2006). "*Türk Yazmacılık Sanatı ve Son Dönem İstanbul Yazmaları*", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZTÜRK, N. (1987). "Selçuklu, Osmanlı Dönemi Ulaşım Sisteminde ve Ticaretinde Tokat'ın Yeri". *Türk Tarihi ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara: 72.

ÖZTÜRK, Ö. (2011). *Pontus, Antik Çağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*. Ankara: Genesis Yayınları.

SOYSALDI, A ve KEMER, G, (2018). "Tokat Yazmacılığında Geçmişte Kullanılan Motiflerin Güncel Motiflerle Karşılaştırılması". *Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmi ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları, 273-291.

SOYSALDI, A ve ŞAVKAR, F. (Eylül 2019). "Kastamonu Yazma Ustası Celal Yağcıoğlu". *Turk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:6, 22, 89.

TEZEL, Z. (2009). "Yazmacılık Sanatlarında Desenlendirme Teknikleri, Kalıp Tekniğiyle Ağaç Baskı Uygulama Örneği*", Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 27-40.

--(2017). *Tokat Yazmacılığı*. Tokat:Tokat Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları

TURAN, Ş. (1988). "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun: 148.

TÜRKER, K. (1994). *Tokat Yazmaları*, Tokat Özel Sayısı. Ankara: Kültür ve Sanat 24, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,

TÜRKER, K. (1996). *Ağaç Baskı Tokat Yazmaları*. İstanbul: Genel Yayın No 347, Sanat Dizisi 47, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL-1: http://www.sokumenstitusu.org.tr/AltMenu/12/SOKÜM-Nedir (Erişim Tarihi: 21.06.2020)

URL-2: https://aregem.ktb.gov.tr/TR-279417/somut-olm-kult-miras-turkiye-ulusal-envanteri.html (Erişim Tarihi: 17.04. 2020)

URL-3: https://tr.wikipedia.org/wiki/Tokat_(il) (Erişim Tarihi: 21.04. 2019)

URL-4 https://tr.wikipedia.org/wiki/Geven (Erişim Tarihi: 10.12.2021)

Kaynak Kişiler

K.K.1 Ahmet Duran Yaşin, Geleneksel Yazma Kalıp Baskı Ustası, T.C. Kültür Bakanlığı Devlet Sanatçısı (13 Eylül 2021, Tokat)

K.K.2 Yasemin Ertaştan, Geleneksel Yazma Kalıp Baskı Ustası, T.C. Kültür Bakanlığı Devlet Sanatçısı (11 Eylül 2021, Tokat).

K.K.3. Mehlika Dicle, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı İl Koordinatörü (13 Eylül 2021 Tokat).